

2. Дмитриева Н.Г. Основы духовно-нравственного развития личности // Проблемы становления и развития образовательного процесса УДОД: тез.и материалы науч.-практич.конф. СПб, 1998. 204 с.
3. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. М.: Политиздат, 1986. 223 с.
4. Знаков В.В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры // Вопросы психологи. 1998. №3. С.104-110.
5. Коваль О.В. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02/Націон. пед. універ. імені М.П.Драгоманова. К., 2002. 19 с.
6. Масол Л. Виховний потенціал мистецтв – джерело освітніх інновацій // Мистецтво та освіта. 2001. №1. С.18.
7. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді. К.: КІПК, 1996. 253 с.
8. Ороновська Л.Д. Прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики. Дис. кан. пед. наук. Тернопіль, 2006. 257 с.

Ярослав СЕКО

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

МОРАЛЬНІСТЬ У ПОЛІТИЦІ: ПОГЛЯДИ ТОМАША МАСАРИКА

В українському суспільстві є значний запит на посилення в політичній системі ролі цінностей. Показовим у цьому є феномен Майданів 2004, 2013–2014 рр., і, під певним кутом розгляду, обструкція так званим «системним політикам» на президентських і парламентських виборах 2019 р. Водночас, утвердження нової моделі політики відбувається вкрай важко, відчуваючи значний спротив моделей побудованих на корупції й демагогії. Одна з причин цього – слабкість впливової української традиції, на яку б мали опертися відповідні ініціативи громадянського суспільства. Тож звернення до відповідної європейської традиції може стати важливим доповненням для формування сучасної української політичної культури. У цьому контексті звернення до спадщини чехословацького президента Томаша Масарика видається актуальним. Саме він став головним транслятором у центральноєвропейському регіоні нової концепції політики, яка протиставляла традиційній силі мораль.

Масарик, за словами К. Чапека, «етично сильна особистість» [3, с. 344], тож на всіх етапах свого життя від «бідного студента» і до

«глави держави» намагався зберігати вірність моральним ідеалам молодості. Звідси його висока оцінка не лише від сучасників, але й наступних поколінь дослідників, які вбачають в ньому єдиного професійного філософа, який «не тільки створив свій ідеал держави, але й втілював його в життя» [2, с. 58]. Менше Масарику повезло з політичним визнанням – аж до повалення комуністичного режиму постать першого чехословацького президента як і його ідеали відкидалися.

Основним постулатом життя Масарика став пріоритет етичних законів. І саме їм мала бути підпорядкована політика [3, с. 256]. Такий ідеалізм став результатом не лише традиційного виховання, але й значних наукових студій. Масарик вивчав філософію, соціологію, історію, релігію не лише для того аби сформулювати власні погляди на політику, але й навчитися дотримуватися власних ціннісних засад у ролі державотворця. Звідси його образ «філософа на троні», який, втім, осмислюється не в патетиці Марка Аврелія чи Вудро Вільсона, а в типово чеському картузі «малого героя» – образу дуже популярного в чеській літературі ХХ ст. від Я. Гашека до Б. Грабара.

Політика стала для Масарика продовженням філософії та її практичним втіленням: «Філософи завжди сушили собі голови над політичними проблемами, – пояснював Масарик, – політична теорія в тій чи іншій формі споконвіків була частиною філософії. Це впливає зі стосунку політики до етики; етика завжди була частиною філософії. У нову епоху з філософії викристалізувалася соціологія та філософія історії, тобто науки політичні у вузькому сенсі; через це політика стала вузькою наукою» [3, с. 259]. Предметом філософії є цілісне бачення світу, зокрема, суспільного життя. Тому політика, яка опікується останнім, стала практичною філософією: «Разом з намаганням мати загальний погляд на життя і світ, – продовжу думку Масарика, – філософія хоче дошукатися основної істини всіх дій і пізнання, хоче мати впевненість – державний діяч, стоячи над стількома конфліктами, мусить постійно вирішувати, де істина. Сучасний державець повинен бути критичним, освіченим і мудрим» [3, с. 259].

Розділяючи погляд Платона на те, що філософи повинні владарювати, Масарик сприйняв також людиноцентричну концепцію античності. У його погляді на політику людина стала основним мірилом всіх дій. Утім, абстрактний античний ідеал Масарика доповнювався християнською конкретикою – любов'ю до ближнього. Щоправда, релігійна ідентичність Масарика надзвичайно складна й далека від церковної традиції. Він, за власною характеристикою, ісусіанець, що можна коротко інтерпретувати

як акцент на земних аспектах служіння Христа й відмова від надмірної теології. Новозавітну заповідь Христа любові до Бога і ближнього, Масарик сприймав простіше: «Любов до ближнього, ефективна любов, повага до Бога» [3, с. 224].

Важливо, що моральність у Масарика народжувалася не з недосяжного абстрактного ідеалу, а з віри в конкретну людину, тут і зараз. По-суті, маємо просвітницьку віру в добру людину, яку необхідно лише правильно виховати й спрямувати за допомогою законів, аби досягти загального суспільного блага. У цьому Масарик також розходиться з християнським поглядом на зіпсованість людської природи через прабатьківський гріх.

Отже, «любов до ближнього, до народу і до світу» стала вищим моральним законом для Масарика, і, за його словами, «немає іншої моралі, іншого етичного кодексу для держав і народів, і їхніх управителів, і для окремих осіб» [3, с. 169]. Ця «любов до ближнього» стала визначальною рисою «розумної і чесної політики». Обґрунтовуючи моральність у політиці Масарик підкреслював важливість не лише відповідність ідеї законам етики, але, насамперед, практики. Макіавелівська формула про виправдання засобів метою повністю відкидалася як політиканство [3, с. 257]. Звідси теза, що навіть пропаганда має бути розумною і чесною [1, с. 95].

При цьому Масарика не варто відносити до політичних донкіхотів, адже ідеалізм у поглядах поєднувався з прагматизмом. Можливо найповніше це відповідає євангельському образу людини «простої як голуб і мудрої як змія». Звідси розширення меж: імператив «розумної і чесної політики» виявився доволі гнучким на краях. Масарик зізнавався: «Революція та війна не обходяться без хитрощів та брехні... Ахілл не існував би без Одиссея... Моїм правилом було – брехати якнайменше... Брехня – це різновид насилля; тому її як оборонного засобу має бути якнайменше: я пересвідчився на практиці, що і під час повстання найкоротший шлях – прямий» [3, с. 137]. Співвідносячи ролі в світовій політиці між Ахіллами й Одиссеями, Масарик однозначно схилився на бік останніх [1, с. 72].

У цьому контексті важлива критика Масариком ідей непротивлення злу й пацифізму, що найповніше прозвучало у морально-етичному вченні Льва Толстого. Масарик мав кілька зустрічей з російським письменником, але так і не прийняв його аргументів: «Я стверджував, що кожен постійно і в усьому повинен опиратися злу й виставив проти Толстого істинну гуманітарну ціль: бути постійно на сторожі, долати старі ідеали насилля, ідеали героїства й мучеництва, енергійно і з любов'ю віддатися роботі,

малій роботі, працювати й жити! У крайньому випадку противитися насиллю і нападам залізом, захищати себе й інших від насилля» [1, с. 70].

У «любові до ближнього» була головна підстава масариківського демократичного ідеалу: «найглибшим аргументом на користь демократії є віра в людину, в її цінність, у її духовність і безсмертну душу; це справжня метафізична рівність. З етичного погляду, демократія обґрунтована як політичне втілення любові до ближнього» [3, с. 275]. Масарик стверджував, що справжня демократія не просто державна форма, але й погляд на життя, який полягає в довірі до людей, у людяності й людськості [3, с. 275].

Такий високий ідеал підпертий двома важливими думками. По-перше, людей і політиків потрібно виховувати як громадян і навчати демократії. Масарик вважав необхідним вибудовувати демократію «знизу» – давати можливість громадянам проявляти себе в «малих справах». Політика це не лише «господарювання на великому фундаменті», але й «господарюванням і на менших підвалинах, у краях, областях, районах і в населених пунктах» [3, с. 320]. Саме тому він пропагував необхідність доброго самоврядування громадян: «Дбати в кожному населеному пункті, у всіх автономних інституціях про такі речі як житло і школи, дороги, чистота вулиць, здоров'я людей, бережливе господарювання тощо – оце і є справжня політична діяльність, до якої має покликання кожна розумна та активна людина» [3, с. 321].

Саме за умови такої високої ініціативи й свідомості громадян без бюрократичного державного апарату досягається успіх держави. Звідси загальний висновок: «що більша ініціатива громадянського суспільства, то досконаліша демократія» [3, с. 321]. Така організаційна робота стає ще й критерієм росту окремих громадян, які отримують необхідний досвід та знання. Останні надзвичайно важливі для Масарика. Просвітницька віра в здатність знань виховувати моральну людину давалася взнаки. Тому й логічний взаємозв'язок між освітою й моральною політикою: «без політичної освіти, без теоретичної підготовки неможлива політика порядна і, як на мене, велика» [3, с. 258]. Відтак, політична робота стає незмірно важливою справою, і стає роботою для «найліпших, обраних людей» [3, с. 279].

По-друге, демократію потрібно захищати від «глухих закутків», «хамства», корупції, неповаги до законів. Демократія, за Масариком передбачає «загальне почуття порядку» [3, с. 320], тож в разі порушення суспільного ладу відповідальний політик мусить діяти з позиції сили: «без певного ступеня диктатури немає демократії» [3, с. 280].

Безперечно, масариковий погляд на політику відображає, насамперед, реалії його часу, часу звільнення народів і виходу мас у політику. Його перевага в гуманістичному розумінні політичного процесу, який позбавлений технологічності й маніпуляцій. Він підкреслював людський вимір політики з притаманними їй помилками. Не дивно, що масариковий ідеалізм як і за життя, так і сьогодні дисонують цинічній Realpolitik. У світі де важливе лише тут і сьогодні, масарикове sub specie aeternitatis – з погляду вічності, виглядає дрімучою архаїкою. Утім, моральність у політиці – це довгострокова інвестиція. Було б наївно вважати, що за правління Масарика вся чехословацька політика змінилася. Та й Масарик, звісно, теж помилявся. Однак, мова йде про виразну тенденцію, яка завдяки Масарику перетворилася у сталу форму існування чеської політики.

Література:

1. Малевич О. Томаш Гарриг Масарик: первый президент Чехословакии. Вопросы истории. 2004. № 11. С. 58–80.
2. Масарик Т. Мировая революция. Воспоминания. Прага: Пламя, 1926. 236 с.
3. Чапек К. Бесіди з Томашем Масариком / пер. з чеськ. Л. Кіцила. Львів: Астролябія, 2010. 464 с.